

szövetség-fordításának utóéletéből” alcímmel tárja elénk a Sylvester János-kutatások 18. századi történetét („»Nem tudom micsoda madár«”), Balázs Mihály pedig „Heltai Gáspár zsoldárfordításáról” adja közre megállapításait, a fordításokat Heltai életművében, bibliakiadási vállalkozásában helyezi el. Vásárhelyi Judit a híres bibliafilológus, „Robert Estienne magyarországi hatását”-t mutatja ki Szenci Molnár Albertnél és az őt követő 17. századi bibliakiadásokban. Imre Mihály „A Vizsolyi Biblia egyik lehetséges forrásáról”, egy ma Debrecenben őrzött kolligátum tulajdonosairól és a kolligátum második tagjának (Petrus Martyr: *In duos libros Samuelis prophetae*. Tiguri, 1564.) glosszáiról ír, az utóbbiak és a Vizsolyi Biblia szövegének azonossága alapján annak Károli Gáspár kiadásába kerülésének lehetséges módjáról ad izgalmas áttekintést. Varga Bernadett tanulmánya („Keresztúri Pál Mennyei társalkodása és a Biblia”) a Biblia imádságokban és elmélkedésekben való használati módját vizsgálja, Heltai János („Hitvita a bibliai konzekvenciáról 1665–1666-ban”) a hitvitákban való szerepét. A Várad Bibliáról Petróczi Éva és Péntes Tibor Szabolcs írt közös tanulmányt („Új szempontok a Várad Biblia kutatásához”). Csepregi Zoltán szembe-síti egymással a magyar evangélikusok 18. századi bibliafordítási és -kiadási tevékenységéről fennmaradt adatokat és kiadásokat („Evangélikus bibliafordítások a XVIII. században”). V. Ecse-dy Judit eddig a szakirodalomban sem ismert kísérletről számol be („Kézben hordozható katolikus Biblia tervezete a XVIII. századból”), fordításban olvashatjuk a Batthyány Ignác szándékait közlő Erdélyi Püspöki Nyomda 1787. évi előfizetői felhívását is. Nagy Levente és Käfer István tanulmányai a magyarországi nem magyar anyanyelvű Bibliák világába vezetnek el bennünket, előbbi („A gyulafehérvári román Újszövetség /1648/ és Zsoltároskönyv /1649/”) a fordítókról és a fordítás „protestáns és nem protestáns vonásairól” mond véleményt, utóbbi („A Biblia a szlovák nemzeti művelődésben”) arról az izgalmas kérdéstről szól, hogy a szlovák ajkú hívek cseh nyelvű Bibliát használtak, az első szlovák nyelvű bibliafordítás (Swatě

Biblia Slowénskė, 1756–1759) kéziratban maradt, nyomtatott szlovák Biblia csak a 19. század első felében jelent meg.

A kötet tanulmányai egységes témájukkal immár a harmadik olyan kötetet töltik meg, amelyeknek tanulmányai a Magyar Könyvszemle profiljába tartoznak. Jó gondolat volt a tematikus számok helyett önálló, témát megjelölő című kötetben megjelentetni e tanulmányokat, hogy így a kutató és érdeklődő olvasó önálló kötetben találjon egy csokrot a címben jelzett témáról, ebben a kötetben a magyarországi bibliafordításokról, bibliakiadásokról. A kötet igényes szerkesztésű, szép kivitelű, névmutatóval ellátott.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Athanase Kircher, le dernier des humanistes. Exposition présentée á la bibliothéque Abbé-Grégoire, du 11 décembre 2009 au 13 février 2010. Textes rédigés par Bruno GUIGNARD, Thierry LECLAIR. Blois, 2010. Amis de la Bibliothèque de Blois, 32 l.

Blois a magyar olvasóknak a Loire menti kastélyok egyikét jelenti, a protestánsoknak talán eszébe jut az is, hogy a Szent Bertalan-éjt megelőzően az első gyilkosságok itt történtek. Akkoriban Batthyány Boldizsár is éppen ezen a környéken járt.

A francia forradalom a francia könyvtártörténetben sokkal határozottabb korszakhatár, mint a magyarországi II. József abolíciós rendelete, vagy akár az 1948 és 1952 közti időszak. A környék arisztokrata családjainak elkobzott könyveit (már ami nem pusztult el a helyszínen) Blois-ba szállították, ahol az akkori püspök Abbé Henri Grégoire (1750–1831) azt javasolta, hogy gyűjtsék össze a püspöki palotában, és nyilvános könyvtárként álljon a polgárok rendelkezésére. A gyűjteményt 1999-ben nyitották meg a közönség előtt, és azután dinamikusan növekedett az állománya. A napóleoni állam külön adományokkal gyarapította (az egyiptomi hadjárat eredményeként kiadott nagyszámú könyvet is elküldték ide), de folyamatosan kerültek

hagyatékok is a könyvtárba. 1830-ban kinőtte eredeti helyét, és a Városháza épületébe került, onnan 1888-ban a híres blois-i kastélyba, ahol az 1997-ben átadott modern épület átadásáig működött a könyvtár.

A régi könyvek gyűjteményének vezetője, Bruno Guignard rendezte azt a kis kiállítást, amely Athanasius Kirchernek (1602–1680) állít emléket. Sok ilyen kiállítást rendeztek, ez a címmel hívta fel magára a figyelmet: Kircher, a humanisták közül az utolsó. Megszokhattuk, hogy a Fulda mellett született jezsuitát, aki Franciaországban csak Avignonban (akkor nem volt Franciaország, hiszen a pápai állam része volt) töltött hosszabb időt (1631–1634), mindenütt barokk polihisztorként ünneplik. Valóban, joggal, hiszen a 41 alapvető munkájának több száz kiadása a kortárs könyvtáraknak is megbecsült darabjai voltak. A legtöbb kiadás gazdagon illusztrált, tematikájában érdekes volt, így minden korszak gyűjtői törekedtek megszerzésükre. Ráadásul a római Museum Kircherianum alapítója (1651) a gyűjtés történetében is előkelő helyen szerepel, a kora újkori és a későbbi múzeumok kicsit az ő gyűjteménye mintájára alakultak.

A blois-i kiállítás kis katalógusát végiglapozva megállapíthatjuk, hogy a koncepció nagyon ravaszmódon alakította az anyag elrendezését. A kronologikus vonal Kircher alapművei első megjelenését követi, és ez tűnik első pillantásra a rendező elvnek. Alaposabban tanulmányozva azonban ennél komolyabb az anyag elrendezettsége. Köszönhető ez annak is, hogy Kircher tudatosan, egyetlen gondolati ívet követve foglalkozott az egyes kérdésekkel, tudományos problémákkal.

Az első nagy mű, a mágnességéről szól (*Ars magnetica*, 1631), és ez a téma uralta a Rómában töltött első éveket is (*Magnes, sive de arte magnetica*, 1654), majd egy-egy más szakterületen megírt eredményei tanulságát visszalépvén az alapvető témához, beépítette koncepciójába (*Magneticum naturae regnum*, 1667). A mágnesség Kircher számára ugyanis nem egyszerűen földtani, asztrológiai, vagy fizikai jelenség. A mágnesség maga az isteni alapelv (ars Dei),

amely megnyilvánul a makrokozmosz jelenségeiben, a természetben, és az emberben is.

Avignonban kezdett foglalkozni a fénytán kérdéseivel, napórája ma is látható a városi könyvtárként használt egykori jezsuita rendházban. Rendtársa, Christophorus Clavius éppen ez időben fedezte fel a teleszkópot, amely megengedte a csillagvilág hatékonyabb tanulmányozását, és Kircher 1636-ban tett (amúgy nagyon ritka) utazása Máltára, a forgó asztronómiai tükör kísérleteinek is teret engedett. A fény és árnyék, az üstökösök mozgásának tanulmányozása eredményeként írta meg *Ars magna lucis et umbrae* (1646) című munkáját. Kircher 1634-től lényegében élete végéig a Collegium Romanum tanára, majd hivatásos kutatója volt, annak az Orazio Grassinak kortársa, barátja, aki az üstökösök természetéről máig érvényes alapvető megállapításokat tett.

A csillagrendszer mozgása fordította figyelmét a harmonias tanulmányozása felé, és így került kapcsolatba Marin Mersenne-nel, illetve ismerte meg az ő zeneelméletét. Ő maga is megírta a tárgyú alapművét, 1650-ben: *Musurgia universalis* címmel. A mágnesség, a világmindenség harmonikus mozgása, az isteni alapelv működése lenyűgözte Kirchert, aki Jan Kopernik, Johann Kepler, Tycho Brache és Galileo Galilei tanításait is megvizsgálva, saját kutatásaira alapozva megírta az *Iter extaticum* kettős művét (1656). Egy angyal vezeti (isteni sugallatra) Theodidactust égi utazásra (*Iter extaticum coeleste*), illetve a Föld belsejébe (*Iter extaticum secundum, qui et mundi subterranei prodromus dicitur*, 1657). Ezt a második utazást azután alaposabban is kidolgozta, és meg is jelent 1665-ben: *Mundus subterraneus*. A második utazás megjelenhetett 1657-ben, de a heliocentrikus világnézetet igazoló első nem kapta meg az „*imprimatur*” engedélyt. Több éves vita után 1660-ban megjelent, de ez a kiadás nagyon ritka, bizonyára elenyésző számban nyomtathatták. Kircher tanítványa Caspar Schott adta ki a teljes művet, még a mester életében, Nürnbergben, 1671-ben.

Kircher számos keleti nyelvet ismert. Már Avignonban Claude Fabri de Peiresc inspiráció-

jára komolyabban foglalkozott a kopt feliratokkal, kezdő római tanárként ki is adta *Prodromus Coptus sive Aegyptiacus* (1636) című munkáját, majd figyelme az egyiptomi kultúrára irányult. Ő ugyan már tudta, hogy a *Corpus Hermeticorum* nem olyan ősi, mint azt Raimundus Lullus a 14. század elején, vagy a firenzei humanisták a 15. században hitték (Isaacus Casaubonus a 17. század elején több alapvető filológiai munkában írt erről). Kircher számára azonban Egyiptom nem egyszerűen az ősi bölcsesség, a zsidó kultúra születésének, és a teljes ókori tudás megőrzésének és áthagyományozásának az országa. Ekkor már az a kérdés is izgatta, hogy milyen egyiptomi nyomai vannak egy vízözön előtti földi civilizációnak. Az *Oedipus Aegyptiacus* (1652–54) köteteiben már az összehasonlító képeket is látjuk: Egyiptom, Mexico, Kína. Kína (*China monumentis*, 1667), de az itáliai archeológia (*Latium*, 1671) ebben az összefüggésben is érdekelte.

Kelettől nyugatig (Kína, Közel-Kelet, Dél-Amerika), összehasonlító vallástudomány, összehasonlító nyelvészet, a világegyetem harmóniája végül egy ‘sciencia universalis’ bemutatásának a lehetősége volt számára. Ebben, ahogy az egész

mindenségben az isteni elv (fundamentum principale) működik. Az *Ars magna sciendi* (1669) egy kísérlet az isteni vezérelv tudományos leírására, matematikai megfogalmazására. Időskori munkáiban ez az univerzális tudás egy-egy területre koncentrálni jelenik meg: *Arca Noe* (1675), *Turris Babel* (1679).

Kircher, Descartes-tól eltérően nem a szak tudományos elmélyülésben vélte megtalálni a „cogito ergo sum” elv következményeit a maga számára. Ő másként akart méltó lenni ahhoz a gondolathoz, amelyet Lorenzo Valla hangoztatott két évszázaddal korábban: Isten a saját képére formálta az embert. Erasmus ‘dignitas humana’ elvéhez hasonló az ő magatartása. Tetten érhető ez az *Principis christianae archetypion* című emblematis munkájában (1672). Ez, elveiben inkább Erasmusra és Justus Lipsiusra megy vissza, semmint a kortárs modern politikaelméletekhez hasonlítana.

A blois-i kiállítás címe, noha nem beszéltem a rendezőkkel, és lehet, hogy ők erre nem gondoltak, ezért találó nekem: a humanisták közül az utolsó („le dernier des humanistes”). Igaz: barokk polihisztor.

MONOK ISTVÁN